

STRATEGII MATRIMONIALE ÎN MEDIUL UNIVERSITAR ROMÂNESC LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIX. CAZUL NICOLAE IORGA

Legitimarea meritocrației în a doua jumătate a sec. XIX și a corolarului ei, concurența, impune fiecărui individ o anumită strategie în edificarea traiectoriei profesionale. Dobândirea atuurilor decisive în competiția cu semenii devine o problemă concretă a existenței, determinând astfel adoptarea unor conduite sociale menite să contribuie la succesul personal. Studiarea acestor strategii necesită un demers analitic extrem de complex tocmai datorită imensului număr de variabile ce trebuie luate în discuție (variabile de ordin demografic, social, cultural, politico-ideologic, financiar, genealogic etc), dar și a elementelor ce configurează calitățile morale și spirituale ale individului; este evident că structura bio-psihologică reprezintă un suport fundamental ce nu poate fi neglijat într-un atare demers.

În cazul universitarilor este mult mai dificil de a întreprinde o analiză sistematică, întrucât principiul meritocratic intră în concurență cu numeroase alte sisteme. Dincolo de reușita școlară, ce rămâne totuși o determinantă personală, se impun și mecanisme exterioare ale selecționării și ale perenității șanselor de acces la vârf deoarece, în fond, principiul meritului și al capacității are o valoare mai mult simbolică decât reală. Încă cel puțin doi factori sunt de importanță hotărâtoare: șansa conjuncturală și strategia matrimonială. În cadrul universităților, fiecare disciplină științifică își are propriile reguli de funcționare ce sunt supuse unei mobilități deosebit de complexe. Accesul în rândurile corpului universitar se bazează, în primul rând, pe o selecție intelectuală prealabilă. Faptul acesta dă naștere unei concurențe, unei lupte între indivizi, fiecare gândind să devanseze potențialii rivali printr-un cumul de diferențe, decisive în funcție de conjunctura momentului. Iar principalul factor circumstanțial rezidă și în evoluția morfologică a câmpului universitar: impunerea unor noi discipline și crearea de catedre, vacantarea lor în timp (prin pensionări, decese, suspendări), întemeierea unor instituții superioare de învățământ etc. Cât privește strategiile matrimoniale, acestea ne apar în cele mai multe cazuri drept un argument esențial, argument ce condiționează viitoare conduite sociale, cu reverberații de neimaginat uneori: mariajul contribuie la întregirea capitalului social inițial, constituindu-se astfel un ansamblu unitar de resurse existente sau potențiale, întemeiat pe funcționarea unei rețele durabile de relații mai mult sau mai puțin instituționalizate care crează legături permanente și utile. Altfel spus, căsătoria este produsul unor strategii de investiție socială conștientă sau inconștientă, orientate spre instituirea sau reproducerea unor relații direct utilizabile pe termen scurt sau lung.

Abordarea unui asemenea subiect ar putea aduce lămuriri considerabile în tot ceea ce a însemnat la noi viața publică, al cărei resort intim se bazează, fără îndoială, pe viața privată. Reușita mariajului este una din condițiile fundamentale care va face din anumiți indivizi întemeietorii ori continuatorii unei dinastii sau, dimpotrivă, eșecul va constitui o piedică în calea oricărei ascensiuni. Iată de ce piața matrimonială este unul din locurile privilegiate în care se negociază, se transmite și se realizează diversele tipuri de

„moșteniri”¹, iar acțiunea de a face un bun mariaj angajează totalitatea persoanei, cu întregul ansamblu de atribute². Dacă pe de o parte, prin căsătorie, se dezvoltă un sistem de schimb interfamilial bazat pe reciprocitate (potențială), în care funcția de asigurare nu este neglijabilă, pe de altă parte nu putem omite și alte semnificații: mariajul, mai mult decât un angajament social, crează un fel de *ordine* prin care viața indivizilor capătă sens. Din această perspectivă, el este definit ca locul central de autorealizare, de dobândire a identității și de structurare normativă a societății înconjurătoare³. Iată de ce indivizii găsesc în organizarea familială un principiu de funcționare relativ atrăgător și avantajos, chiar dacă diversele substitute (intelectuale, politice, mondene, hobby etc.) concurează binele și serviciile produse printr-o unitate domestică și duc adeseori la o discontinuitate afectivă.

Problema ce ne-o punem este de a degaja, prin analiza componentelor sociale, economice și conjuncturale, diversele tipuri de mariaj sesizabile în sânul corpului universitar din intervalul 1860-1960 și a discerne schimbările ce au loc sub acest aspect. Ne-am oprit mai întâi asupra universitarilor întrucât acest grup, spre deosebire de alte categorii sociale, manifestă o mai mare deschidere și mobilitate, inaugurând pe plan matrimonial configurații evident înnoitoare – fapt caracteristic societăților moderne.

În stadiul actual al interesului față de această temă demersul nu este deloc ușor. Biografiile existente sau notițele redactate în diverse enciclopedii ori dicționare au sacrificat informații utile, făcându-le deseori inoperante. Lipsesc așadar tocmai acele instrumente de lucru comode și clare, care să permită accesul la două tipuri de informații: date sociale și prosopografice, ce ar da puțința unor comparații în timp și spațiu social; date calitative (bibliografie sumară, opțiuni politice și ideologice, credințe religioase, activități extrauniversitare etc), care să faciliteze cercetarea contextului social și ideologic. Cu minime excepții, cea mai mare parte a monografiilor dedicate intelectualilor români ce au ocupat o catedră universitară trec sub tăcere sau tratează superficial capitolul referitor la mariaj. Abordat doar sub forma unui element de inventar, subiectul a lăsat aproape întotdeauna deoparte originile sociale ale soției, cuantumul aportului dotal, eventualele avantaje rezultate din legăturile de rudenie, dinamica schimbărilor intervenite într-o familie de-a lungul mai multor generații prin intermediul căsătoriei, fapt ce exclude stabilirea pe aceste baze a unui tablou general, socio-istoric, al *strategiilor matrimoniale*.

Este cât se poate de limpede că în această primă etapă a cercetărilor, realizarea unui recensământ exhaustiv al elitelor intelectuale, cu toate informațiile necesare analizei, devine imposibilă. Putem totuși întocmi o clasificare generală a marilor tipuri de strategii pornind de la câteva eșantioane, tipuri concrete bine cunoscute. Acest mod de analiză va oferi însă o imagine abstractă pe plan individual întrucât, în realitate, evaluarea trebuie făcută global, ținând cont de ponderea atuurilor și handicapurile celor doi parteneri, de ierarhia valorilor ce-i caracterizează, de regulile matrimoniale ce domină epoca etc.

Am luat în discuție cazul lui Nicolae Iorga deoarece sesizăm o varietate a elementelor ce compun mecanismul selecționării soțiilor în rândul elitei intelectuale,

¹ P. Bourdieu, *Le capital social. Notes provisoires*, în „Actes de le recherche en sciences sociale”, no. 31, janvier 1980, p. 2

² A. Desrosières, *Marche matrimonial et structure des classes sociales*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, no. 20-21, 1978, p. 97.

³ P. L. Berger, H. Kellner, *Le mariage et la construction de la réalité*, în vol. P. L. Berger, *Affrontés à la modernité*, Paris, Centurion, 1980, p. 23-44.

oferind totodată acea asimetrie ce confirmă – prin comparație – caracterul dominant al funcției de ascensiune socială. Căsătoriile lui N. Iorga sunt doar momente, în lungul proces de acumulare, de punere în valoare – eventual de conversie – a capitalurilor dobândite sub diverse forme. Abordarea de față nu va aduce prea multe informații noi sub aspectul erudiției, ci va urmări să constituie o meditație suplimentară pentru viitoarele sistematizări.

*

Biografia lui Nicolae Iorga înregistrează faptul că la 15 aprilie 1890 s-a căsătorit cu Maria, fiica lui Vasile Tasu, consilier la Curtea de Casație⁴. Informația, cu toate amănuntele ceremoniei suficient reflectate în presa locală⁵, încununează un șir de evenimente din adolescența viitorului cărturar, evenimente ce au monopolizat temporar atenția mediului intelectual ieșean.

Născut la 5 iunie 1871 în Botoșani⁶ și provenind dintr-o familie ale cărei lipsuri materiale sunt permanente după decesul tatălui, avocatul Nicu C. Iorga, Nicolae și fratele său Gheorghe rămân în grija mamei, Zulnia, care își asigură traiul modest dintr-o pensie de 40-60 lei pe lună, din ajutorul acordat de rude și minimele câștiguri realizate din croitorie. Urmând strălucit studiile liceale la Botoșani și Iași, cu numeroase accese de nesupunere față de regulamentele și conveniențele școlare – ceea ce i-a atras sancțiuni administrative –, Nicolae Iorga se impune treptat congenerilor ca un tânăr deosebit, cu remarcabile însușiri intelectuale⁷.

După absolvirea Liceului Național din Iași, situându-se pe primul loc cu media 9.24, Iorga se înscrie la 27 septembrie 1888 printre studenții facultății de litere a Universității din localitate, devenind și bursier al Școlii Normale Superioare. Asistăm acum la o evoluție fulgerătoare, reușind ca în doar 12 luni să-și treacă examenele materiilor pe trei ani, iar la 19 decembrie 1889 să devină licențiat „magna cum laude”⁸.

Dincolo de lupta care s-a dat atunci în favoarea „fenomenului Iorga”, un fapt trebuie reținut: crearea unui mit ce-i va domina pe contemporani și care venea să confirme în epocă atât de râvnită și apreciată valoare a capitalului intelectual. Indiferent de imaginea furnizată mai târziu de Iorga în *O viață de om așa cum a fost* (1935) și preluată apoi de biografii săi (cu o genealogie strălucită, ce coboară înrudirile până la voievozi ca Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, Istratie Dabija, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu ș.a., sau cărturari precum Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Manolache Drăghici etc)⁹. În realitate, pe la 1890, într-o vreme când asistăm la declinul elitei nobiliare ereditare și la ascensiunea noilor elite financiare

⁴ *Arh. St. Iași, Tribunal sect. III. Căsătorii*, dos. 8520/1890.

⁵ „Curierul român”, V, 1890, nr. 11 din 8 aprilie, p. 3; „Libertatea”, II, 1890, nr. 61 din 12 aprilie, p. 3.

⁶ *Actul de naștere al d-lui N. Iorga*, în vol. *Lui Nicolae Iorga. Omagiu 1872- 5/18 iunie 1921*, Craiova, Edit. Ramuri, 1921, p. 349.

⁷ I. V. Luca, *Situația școlară a lui N. Iorga din anul 1885-1886*, în „Anuarul Liceului Laurian din Botoșani”, Botoșani, 1930-1931, p. 31-32; Gh. Ungureanu, *N. Iorga, școlar la Liceul Național din Iași și câteva date inedite despre familia sa*, în „Anuarul Liceului Național din Iași”, Iași, 1941-1942, p. 5-19; B. Theodorescu, *Biografia școlară a lui N. Iorga*, București, 1970, 311 p.

⁸ Vezi *Arh. St. Iași, Facultatea de litere*, dos. 229 B/1888, precum și dos. 883/1888, f. 51; 884/1889, f. 11, 43, 66.

⁹ B. Theodorescu, *Contribuțiuni la cunoașterea strămoșilor lui Nicolae Iorga*, București, 1947, 85 p.; Șt. S. Gorovei, Mihai S. Rădulescu, *Strămoșii cunoscuți ai lui N. Iorga*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, VII-VIII, 1985-1986, p. 427-443.

și intelectuale¹⁰, N. Iorga ocupa din punct de vedere social o poziție modestă. Iar în cazul acesta doar capitalul intelectual putea oferi șansa reușitei în ierarhia sistemului.

Un rol hotărâtor în crearea imaginii lui legendare a avut A. D. Xenopol, profesor la Universitatea ieșeană, cu intime relații în rândul intelectualilor locali și cu evidente veleități de mentor în cadrul recent întemeiatei „Societăți științifice și literare”, în al cărei organ publicistic, „Arhiva”, avea să tipărească N. Iorga începând cu 1890. Xenopol are, de altfel, ideea organizării unui banchet în cinstea lui Iorga (24 decembrie 1889), la care a participat întreg corpul profesoral al Universității, în frunte cu rectorul N. Culianu¹¹, și tot el aranjează tânărului absolvent o audiență la junimistul Th. Rosetti, ministru al Cultelor și Instrucțiunii pe atunci, aflat la Iași în ianuarie 1890¹². „Fără să mă întrebe nimeni – mărturisește Iorga – dacă vreau să fac politică și în ce club am de gând să mă înscriu, fără să mi se ceară nici un fel de servicii pe viitor, mi s-a promis ajutor pentru a merge în Italia”¹³, fapt îndeplinit cu maximă promptitudine și prin mijlocirea lui Iacob Negruzzi. Că ajutorul acordat de junimiști – N. Culianu, Șt. Vârgolici, I. Caragiani ș.a. – a fost dezinteresat este doar o aparență. S-a evidențiat deseori politica Junimii de atragere a elementelor capabile și promițătoare din punct de vedere intelectual, de a le acorda stipendii și a le plasa în poziții ce controlau diverse pârgii ale statului¹⁴. Fără îndoială că Iorga avea merite excepționale, dar un alt congener al său, Ovid Densușianu, ce a reușit aceeași performanță – de a termina facultatea în doar un an și jumătate (1893) –, ocupând și el apoi o poziție dominantă în panteonul culturii române, nu s-a bucurat de aceleași onoruri și facilități, chiar dacă tatăl său, Aron, era profesor la facultatea de litere din Iași; se afla însă de cealaltă parte a baricadei junimiste.

Încheindu-și în mod strălucit studiile, cel puțin două probleme se puneau în fața lui Iorga și a susținătorilor săi: pe de o parte, obținerea unei burse în străinătate și dobândirea, mai apoi, a unei catedre universitare; pe de alta, asigurarea unei confortabile situații materiale.

În atingerea celor două deziderate nu erau suficiente doar însușirile intelectuale. Trebuiau elaborate, conștient ori nu, anumite strategii, din care cea matrimonială a fost imediată. Faptul că N. Iorga, în scurta lui studenție, fusese îndrăgostit de o colegă la aceeași facultate, Ecaterina C. Botez, era în toamna lui 1889 deja de notorietate. Mărturie stau scrisorile bunilor săi colegi și prieteni Dimitrie Evolceanu și Petre Fântânanu¹⁵.

Născută la 30 martie 1866 în com. Miroslava (jud. Iași), Ecaterina Botez provenea dintr-o familie de mici proprietari agricoli, din care doar unchiul Gavrilă Botez dobândise

¹⁰ Cf. Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, Cluj, Ed. Dacia, 1985, p. 133.

¹¹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, București, 1933, p. 399-400.

¹² *Scrisori către N. Iorga*, I, ediție B. Theodorescu, București, 1972, p. 3. Pentru rolul jucat de Xenopol în destinul lui N. Iorga vezi și A. D. Xenopol, *Un ultim cuvânt pentru d. N. Iorga*, în „Românul”, an. 47, 1903, nr. 136 (27) din 9 octombrie.

¹³ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ediție Valeriu și Sanda Râpeanu, Edit. Minerva, București, 1984, p.116.

¹⁴ Vezi Sorin Alexandrescu, „Junimea”: *Discours politique et discours culturel*, în *Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire*, éd. Par I. P. Culianu, Groningen, Presses de l'Université, 1983, p. 47-49. „Junimea este o școală de cadre ce produce partizani și îi distribuie sistematic în toate domeniile vieții publice, o infrastructură socială sau, cu alte cuvinte, o mafie ce asigură membrilor ei funcții și promovări sociale”(p. 51).

¹⁵ *Scrisori către N. Iorga*, I, p.101-102, 127-128.

o oarecare poziție în cadrul corpului ofițeresc (în 1866 avea gradul de căpitan)¹⁶. O astfel de căsătorie nu putea aduce nimic bun lui Iorga, decât griji suplimentare. Or, fiind cunoscut temperamentul viitorului istoric, dominat de o mare ambiție și orgoliu, un eventual „eșec“ trebuia anulat printr-o căsătorie ce putea să-i asigure atuurile esențiale în cadrul proiectelor ulterioare.

Nu avem mărturii directe, dar informațiile ce le deținem deja indică evident că A. D. Xenopol este mijlocitorul și susținătorul căsătoriei lui Iorga cu Maria Tasu¹⁷. Se apela la o alianță locală, cu o familie ce constituia un factor favorabil lărgirii legăturilor cu mediul intelectual și politic ieșean, legături de mare importanță pentru Iorga în acel moment.

Membru fidel al societății „Junimea” din 1872, Vasile Tasu¹⁸ era unul din „cei trei români” (alături de G. Panu și Al. Lambrior), care împreună cu A. D. Xenopol aveau să dea un nou impuls interesului asupra istoriei naționale, într-o ambianță ce la începuturi se arăta refractară față de acest domeniu. Ani de-a rândul prim președinte al Tribunalului din Iași, profesor suplinitor la catedra de *Drept civil roman* a Universității locale (între 15 octombrie 1874-1 aprilie 1876 și 1 iunie 1880-15 aprilie 1881), iar mai apoi consilier la Curtea de Casație¹⁹, Tasu ocupa așadar un loc de frunte în ierarhia oficialităților ieșene. De altfel, la scurt timp după anunțarea intențiilor matrimoniale, Iorga își face apariția alături de viitorul socru la înmormântarea lui Ion Creangă – moment ce a reunit o parte din prietenii și cunoscuții defunctului: A. C. Cuza, C. D. Anghel, V. M. Burlă, Artur Stavri, C. Evolceanu ș.a. Prin intermediul lui Tasu începe să publice, din februarie 1890, în „Lupta”, gazeta condusă de G. Panu, și tot prin acesta cunoaște pe Ion Luca Caragiale, proaspăt căsătorit cu Alexandrina Burelly și stabilit temporar la Iași²⁰. Este un moment în care, prin intermediul primei generații de junimiști, Iorga realizează legături profitabile pentru viitorul carierei sale.

Faptul nu scapă neobservat congenerilor ieșeni, ceea ce determină pe fostul coleg de facultate, Petre Fântânaru, să-i prezinte atmosfera într-o epistolă din 23 martie 1890: „La noi, printre băieți, se cam cunosc gândurile tale. Mulți mă întrebă veșnic ce mai știu în această afacere de dragoste a ta. Le răspund că nu pricep nimic. Nu tocmai cu ochi blânzi privesc ei lucrurile, ar dori să nu se întâmple așa cum dorești; de ce? Răspunsul îl

¹⁶ Din actul de naștere al Ecaterinei aflăm: tatăl - Costache, n. 1826, greco-ortodox, agricultor; mama - Profira, n. 1838; unchi de pe tată – Grigore, n. 1836, agricultor; Gavrilă, n. 1832, ofițer (cf. *Arh. St. Iași, Facultatea de litere*, dos. 219/1888, f. 2).

¹⁷ Când privește cariera de studentă a Ecaterinei Botez, constatăm că până în 1892 își trecuse toate examenele cu excepția celui de istoria românilor la A. D. Xenopol. Cu toate eforturile depuse, nici în 1897 nu reușise să obțină notă de trecere la această materie predată tocmai de protectorul lui Iorga. Motivațiile ar putea fi găsite în evenimentele începutului de an 1890? (cf. *Arh. St. Iași, Facultatea de litere*, dos. 892/1897, f. 2). Oricum, la 24 ianuarie 1890, D. Evolceanu vedea în Ecaterina „o ființă atât de drăgălașă cu lacrimi în ochi” (*Scrisori către N. Iorga*, I, p. 102).

¹⁸ Vaile Tasu, născut în noiembrie 1844 la Baia (jud. Suceava); părinții: Neculai (+1854) și Safta (+1860). Căsătorit la 11 aprilie 1871 cu Eleonora Pop, născută la 26 noiembrie 1854 în Iași; părinții: Dimitrie și Elena (+26 noiembrie 1855), domiciliați în Tecuci (cf. *Arh. St. Iași, Tribunal secț. III. Căsătorii*, dos. 1885/1871).

¹⁹ Funcția din cadrul Curții de Casație era și ea rezultatul unei strategii politice, în sens larg. Oricum era bine retribuită, lefa fiind ceva mai mare decât a unui ministru plenipotențiar cat. I sau a unui general de brigadă.

²⁰ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, p. 123.

dau fără multă judecată, bazându-se, pretind ei, pe precedente, că totul ce faci este numai o cerință în a satisface vanitatea ta”²¹.

Momentul căsătoriei venea într-o perioadă de mare strâmtoare materială a văduvei Zulnia Iorga, mama viitorului istoric. Mult peste posibilitățile ei de venit se consumaseră pe taxele lui George, fratele mai mic al lui N. Iorga, elev la școala militară din Iași (300 lei plătiți în ianuarie 1890). La 23 martie Zulnia reușea să-i trimită fiului ce urma să plece în Italia doar 40 de lei (aproape echivalentul pensiei lunare), bani împrumutați de la Spiru Hasnaș din Botoșani, prieten al familiei²². Or, căsătoria venea tocmai la timp. Vasile Tasu îi oferă pentru început, pe lângă stipendiul de la stat, suma de 800 lei, iar apoi, lunar, câte 100-200 lei²³. În afara sprijinului material, Vasile Tasu este cel care se pune neobosit în mișcare pentru a asigura un viitor ginerelui său. Corespondența dintre cei doi dezvăluie acest lucru: intervine deseori pentru ritmicitatea și suplimentarea bursei; dă sfaturi în ce privește relațiile lui Iorga cu oamenii influenți ai epocii; reglează afacerile ginerelui cu diversele reviste în care își tipărește producțiile; urmărește și influențează chestiunea concursului la catedra de istorie universală, apelează personal la Take Ionescu, B. P. Hașdeu, T. Maiorescu, J. Negruzzi, D. A. Sturdza, A. D. Xenopol, I. Caragiani, Ionescu-Gion ș.a., în vreme ce proaspăta soție juca – în peregrinările europene ale cuplului – rolul de „secretar general” al istoricului în formare²⁴.

Iată cum surprinde Teoharie Antonescu atmosfera familială a cuplului Iorga, aflat la Dresda (1893), descriere ce evidențiază și un succint portret al cărturarului în formare: „Șade cu nevasta în mansardă, o odaie mică și două paturi, cu un lighean murdar și negre pervazurile dinăuntru, ar trebui să fie alb, cu o masă lungă și o masă peste masa roasă ori de moli, ori cârpită ca ciorapii mei de mămița. De sofa nu mai vorbesc, că prea era urâtă; mi-era frică să mă așez pe dânsa de teama unor locuitori foarte puțin comozi. Lucrurile așa de bătrâne, ar fi păcat să n-aibă asemeni locatari necuviincioși și mărunți. Gătesc în casă; doamna Iorga a făcut o omletă pe o tigăiță încălzită cu spirt. Untul nu l-a fiert odată cu ouăle, dar mi l-a adus pe un tăleruț. [...] Am mâncat numai ouăle în corpul cărora am avut bucuria să găsesc și un fir lung, creț și gros, de culoare cam roșcată; prin urmare al cui, că d-na Iorga are părul cu totul negru? Plăcerea acestei noi descoperiri m-a silit să mă opresc la drumul jumătate al mesei mele. Ș-apoi era fum și aer de bucătărie. [...] Aoleu, și Iorga ce om! Cu cât intru în mai deaproape legături cu dânsul și-l studiez mai cu deamănuntul, tot nu mă pot dezbăra de ideile rele ce am asupra lui. Deocamdată câteva note în această direcție. Vorbeam despre articolul meu trimis lui Xenopol și încă neapărut, el lăsând vorba, care fără îndoială mă interesa mai mult pe mine, începe să mi se plângă că Xenopol e nemulțumit de articolul lui din *Revue historique* făcut ca recenzie asupra voluminoasei istorii asupra românilor. [...] O altă observație este cea următoare, mai rea pentru sufletul tânărului. Vorbeam despre noile cărți apărute în limba română. Iorga cu o insistență curioasă îmi prezenta o *Crestomație* de Beldiceanu sau nu știu de cine, ieșită în ediția Șaraga cu 1 leu volumul. Era o carte foarte neplăcută și la aspect, și la cuprins. Autorul nu părea să aibă un gust destul de ales, de fin în copierea bucațiilor mai de valoare. Am citit pe sărite și am închis-o foarte în grabă; îmi venise strașnic să casc. Pe la sfârșitul volumului era o dare de seamă, sau scurte notițe biografice asupra

²¹ *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 127-128.

²² *Ibidem*, p. 29, 31.

²³ *Ibidem*, p. 64. Pentru o justă comparație, leafa unui profesor de gimnaziu era în jur de 200 lei.

²⁴ *Ibidem*, p. 63-99.

autorilor români. Fiindcă de vreo trei ori mi-a deschis-o, cam tot pe la aceeași pagină, de curiozitate am citit, ca să văd la ce ține el tot mereu în același loc ca să fie cartea citită. Era notița biografică asupra lui Iorga. [...] Ieșea din notiță că Iorga e un scriitor de o «erudiție și finețe, și inteligență» surprinzătoare²⁵.

Întoarcerea lui N. Iorga în țară coincide cu ocuparea catedrei de istorie universală a Facultății de litere și filosofie din București (1 noiembrie 1894), ca suplinitor pentru început, moment ce deschide o nouă etapă în biografia cărturarului. Relațiile cu soția sunt armonioase, corespondența și diversele informații dezvăluind o atmosferă familială perfectă²⁶. Până spre finele anului 1899 nimic nu lăsa de bănuț în raporturile dintre cei doi. În vreme ce Maria manifesta – bunăoară la 3 octombrie 1899²⁷ – o deosebită grijă față de soțul ei aflat în străinătate („mama nu sta în frig, spune să facă focul” sau „spune dacă să-ți trimit [dulceața], fie cea de smeură, că eu ți-o trimit, tot pentru mama o păstrez” etc), Iorga scria la numai o lună lui Ion Bianu: „nu-ți poți închipui ce înfiorător de nenorocit sunt. Destul să-ți spun că, deși-mi trăiesc copiii, eu nu mai am familie”²⁸. Nu știm concret la ce se referea Iorga, dar momentul marchează începutul unei perioade de mari insatisfacții. Articolele publicate de el în „L’indépendance roumaine”²⁹, ce vizau personalități consacrate ale culturii române precum B. P. Hașdeu, V. A. Urechia, Gr. G. Tocilescu, A. D. Xenopol ș.a., au generat o veritabilă coaliție împotriva criticului, ajungându-se până la propunerea excluderii din Academie. Focul concentric al adversarilor mergea chiar și la chestiuni de ordin familial.

Pe acest fond are loc și divorțul de Maria, la inițiativa lui N. Iorga, invocându-se „traul rău”, „abaterile sale de la datoriile conjugale” și „insulte grave” ce i s-au adus. Nu insistăm asupra procesului de divorț din 16 octombrie 1900, derulat într-un timp record. Și nici asupra depoziției martorilor care au urmat întocmai indicațiile avocatului Stavri Predescu³⁰. Reținem doar că Iorga se baza în fața instanței pe mărturiile lui Ioan Bogdan și D. Evolveanu, colegi de profesorat la Universitatea bucureșteană, ale lui Ștefan Orășanu, student al lui Iorga și funcționar la Biblioteca Academiei, tot prin grija acestuia, și nu în ultimul rând pe complicitatea președintelui completului de judecată³¹.

Deși sursa intimă a problemelor conjugale rămâne inexplicabilă ca în multe alte cazuri, divorțul lui N. Iorga apare ca o etapă în urmărirea realizării atât a dezideratelor intim personale, cât și a celor sociale. Așa cum reiese din corespondența lui cu Catinca Bogdan din octombrie-noiembrie 1900, divorțul de Maria devenea în plan personal șansa unei „noi vieți”³² nu numai prin modificarea raporturilor sociale. În fond, mariajul și divorțul sunt două mijloace care permit atingerea aceluiași rezultat: împlinirea personală,

²⁵ Teoharie Antonescu, *Jurnal*, text inedit aflat în Arhiva Muzeului literaturii Române din Iași, nr. 8569/2, f. 2-4.

²⁶ Din această căsătorie au rezultat următorii copii: *Petru* (1894-1965), ofițer de carieră, cavalier al ordinului „Mihai Viteazul”, căsătorit în 1927 cu Elena Dumitrescu; *Elena* (1896-1898); *Maria* (1897); *Florica* (1898-1954), autoare a două volume de versuri, căsătorită în 1918 cu colonelul D. Chiurescu (1890-1980), cavalier al ordinului „Mihai Viteazul” și prefect de Storojineț în timpul guvernării Iorga (1931-1932).

²⁷ *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 597.

²⁸ N. Iorga, *Correspondență*, I, ediție Ecaterina Vaum, București, 1984, p. 125.

²⁹ Reunite în *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, Bucarest, 1899, și *Opinions perniciouses d'un mauvais patriote*, Bucarest, 1900.

³⁰ *Scrisori către N. Iorga*, I, p. 599-600.

³¹ Cf. N. Iorga, *Scrisori către Catinca. 1900-1939*, ediție Andrei Pippidi, București, 1991, p. 51-52.

³² Asupra acestui aspect, vezi C. A. Brown, R. Feldberg, E. M. Fox, J. Kohen, *Divorce: Chance of a New Lifetime*, în „Journal of Social Issues”, 32, 1976, no. 1, p. 119-134.

fericirea. Din această perspectivă, fragilitatea căsătoriilor nu se datorează direct problemelor sentimentale, ci sunt expresia aspectului prometeian al reprezentărilor sociale asupra fericirii³³. Divorțul lui Iorga nu apare ca anormal, chiar dacă este imprevizibil până la mijlocul anului 1900. El devine în mod funcțional necesar atunci când traiectoria istoricului nu mai corespundea premiselor inițiale, când obiectivele ce au dus la căsătoria cu Maria Tasu au fost atinse; utilitatea asocierii nu mai era evidentă și se impunea ca Iorga să joace o altă carte, într-un context diferit. Sub acest aspect, divorțul și un nou mariaj pot fi interpretate ca un indice de bună integrare socială și de un bun „tonus” psihologic pentru el. Așadar, desfacerea primei căsătorii se produce în urma unei tensiuni între proiectul cultural matrimonial inițial imaginat de N. Iorga și interacțiunea socială ulterioară în care a plonjat istoricul. La 1900 lui Iorga îi lipsea *protecția eficientă* împotriva agresiunilor pe care de altfel le dezlănțuise, protecție bazată pe relațiile familiale de tip „burghez” ce presupuneau existența unei rețele de legături durabile și utile, capabile de reproducere și extindere, de a oferi profituri materiale sau simbolice.

Dacă lipsa unor informații nepărtinitoare ne face dificilă configurarea adevăratelor motive ale divorțului, iar cele existente sunt unilaterale și în vădită contradicție cu tonul și semnele desprinse din corespondența purtată de Iorga cu mama și soția sa, rămâne să căutăm alte elemente ce ar putea contribui la limpezirea unora din cauze.

Încă din vara anului 1899 N. Iorga se afla la Brașov, lucrând asiduu în arhivele de aici pentru elaborarea volumului de *Istoria literaturii române din sec. al XVIII-lea*. Cu acest prilej, vizitează des casa părintească a slavistului Ioan Bogdan, unde va cunoaște o parte din membrii familiei³⁴, intelectuali rafinați ce știau să creeze o atmosferă intimă și prietenească. De altfel, un an mai târziu, aflat la Iași, Iorga simțea lipsa unui mediu de care se atașase mult: „Vai, ce oameni sunt românii de aici și ce puțin vă seamănă vouă de acolo! Ce neprimitori, ce brutali mi se par... Cei mai mulți nu-ți pot vorbi zece vorbe fără a-ți spune o grosolănie... Cu cât pățesc mai multe din acestea, cu atât mi-e mai drag să mă gândesc la *șezătorile* de seară de la Brașov”³⁵. Și nu întâmplător, în vara lui 1900 va locui vizavi de casa Bogdanilor, pe strada Cacova de Sus, nr. 8 (azi Constantin Brâncoveanu). Deși nedivorțat, dar zdruncinat de atmosfera conjugală („la început dispreț, neglijență, tăcere; fereala cea mai strașnică de a spune un cuvânt mai bun și mai cald, un cuvânt de iubire; apoi tolerarea unui bărbat care n-are defecte”³⁶), Iorga se atașează inițial de Maria, „bună dascăliță” și cu faimă intelectuală, fiica mai mare a familiei și care, conform uzanțelor vremii, era cea dintâi îndreptățită la căsătorie. Pe neașteptate însă interesul se îndreaptă spre Ecaterina, recent întoarsă acasă din Budapesta, unde absolvise Institutul pedagogic Erzsébet³⁷.

1900 devine un an plin de neliniști și incertitudini pentru Iorga, generate de răceala Catincăi. Cele 131 de epistole expediate de Iorga acesteia, intervenția fraților ei,

³³ A. J. Norton, P. C. Glick, *Marital Instability: Past, Present and Future*, în „Journal of Social Issues”, 32, 1976, nr. 1, p.5-20 [p. 17].

³⁴ La 1898-1899 se aflau aici Elena Bogdan și patru din copiii ei: Maria, Ecaterina, Alexandru și Lucia-Augusta.

³⁵ N. Iorga, *Scrisori către Catinca. 1900-1939*, p. 27.

³⁶ *Ibidem*, p. 33.

³⁷ Maria (1873-1963) se va căsători mai apoi cu Grigore Popescu, proprietar în Toplița, în mai 1902. S-ar părea că Iorga avea un contracandidat la mâna Catincăi în persoana lui Aurel Bunea, fratele canonicului Augustin Bunea.

Ioan, Gheorghe și Alexandru, precum și a prietenului Andrei Bârsan, vor duce la finalitatea mult așteptată³⁸. Astfel, la 4/17 februarie 1901, în biserica Sfântu Nicolae din Scheii Brașovului, a avut loc cununia, naș fiindu-le Al. Tzigara-Samurcaș³⁹.

O asemenea alianță familială nu era fără semnificații. Originar din Șcheii Brașovului, Ioan Bogdan este primul din cei 11 copii ai unei familii care prin intermediul învățaturii și al înrudirilor a ocupat un loc dominant în mediul intelectual românesc⁴⁰. Din frații acestuia s-au remarcat: *Gheorghe Bogdan-Duică*, profesor la liceul „Dimitrie Cantemir” din București, care prin anii 1898-1900 se afla în foarte strânse relații cu Titu Maiorescu și se bucura de un bun renume pentru pertinentele studii de critică literară, fapt ce-i va aduce numirea, în 1919, ca membru al Academiei Române și profesor la Universitatea din Cluj; *Ștefan*, profesor la Facultatea de farmacie din București; *Alexandru*, doctor în filologie, profesor la liceul românesc din Brașov; *Jordan*, absolvent al Facultății de farmacie; *Aurel*, ofițer ajuns până la gradul de general; iar dintre surori *Elena*, căsătorită cu avocatul Dumitru Pop, și *Lucia-Augusta*, căsătorită cu un ofițer (Herman Seicher) și o vreme colaboratoare a lui Iorga. Dintre toți, Ioan Bogdan este cel mai strălucit reprezentant al familiei, iar înrudirea cu Nicolae Iorga a jucat un rol însemnat în viața intelectuală din primele decenii ale veacului nostru. Specialist în filologia slavo-romană și profesor la Universitatea din București, I. Bogdan a fost un caz unic în istoria facultăților de litere românești, dar atât de necesar în împlinirea unei strategii de grup: mai bine de două decenii a fost decan al acestei instituții (1898-1919), cu scurte întreruperi, când a funcționat ca prorector și rector⁴¹.

Încă din 1898 cei doi se găsesc angrenați prin interese comune într-o mișcare renovatoare a culturii noastre, momentul indicând apariția în sânul universitarilor bucureșteni a „două direcții” diferite de concepții, a unui conflict de idei, dar și de generații. De o parte „tinerii”, *triada critică* ce reunea pe Dimitrie Onciul, Ioan Bogdan și Nicolae Iorga, pe de alta „bătrânii” (V. A. Urechia, B. P. Hașdeu, Gr. G. Tocilescu, N. Quintescu ș.a.), încorsetați într-un academism rigid și conformist, neputincioși în acceptarea ideilor novatoare. Iar impunerea unor noi deziderate și programe coerente de muncă în domeniul universitar presupunea însușirea pârghiilor de putere în administrarea domeniului. Iorga și Bogdan se vor angaja de acum într-o luptă în care jocul de culise, cultivarea orgoliilor și a slăbiciunilor vor sfârși prin a-i face atotputernici în cele mai înalte foruri științifice românești. Corespondența dintre cei doi și mărturiile contemporanilor, faptele în sine reconstituite pe baza arhivelor diverselor instituții sunt mai mult decât revelatoare. Se constată o strategie bine elaborată, în care spiritul dictatorial era oarecum înstăpânit iar politica de cadre, de plasare a discipolilor în posturi importante, își regăsea tradiția în politica junimistă din a doua jumătate a veacului XIX. Cu titlu de exemplu, se poate constata că mai toți – dar aproape toți istoricii universitari de renume din primele trei decenii ale secolului nostru își datorează cariera lui N. Iorga și I. Bogdan: G. I. Brătianu, Ilie Bărbulescu, N. Bănescu, P. Cancel, C. C. Giurescu, Al.

³⁸ Logodna lui N. Iorga cu Catinca Bogdan este anunțată de „Tribuna poporului” (Arad), V, 1901, nr. 16 din 25 ianuarie/7 februarie, p. 3.

³⁹ Soția acestuia, Maria Tzigara, se înrudea cu Zulnia Iorga.

⁴⁰ I. Ciolan, *Cateva date despre familia Ioan Bogdan. Pe marginea unor scrisori și documente inedite*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 273-283.

⁴¹ C. N. Velichi, *Ioan Bogdan și reorganizarea Facultății de filosofie și litere din București*, în „Romanoslavica”, XV, 1967, p. 219-236. Ioan Bogdan era căsătorit cu Maria Colțescu, a cărei nepoată Silvia, fiica industriașului Ioan Christescu, a devenit soția lui Vasile Pârvan.

Lapedatu, I. Lupaș, Ilie Minea, G. Oprescu, P. P. Panaitescu, V. Pârvan, Em. Panaitescu, D. Russo, D. M. Teodorescu ș.a. Atotputernicia celor doi s-a manifestat de la acordarea burselor de studii pentru studenți și până la numirile universitare ori în sânul Academiei, într-o manieră ce ar merita relevată, dar a cărei complexitate nu ne permite să o reconstituim aici.

Ce a însemnat dispariția lui Ioan Bogdan în 1919 se poate lesne constata din însemnarea epistolară a lui Sextil Pușcariu, datată 2 iunie 1923. Rămas aproape singur în fața propriilor discipoli, care reiterau oarecum evenimentele de la cumpăna dintre secole, Iorga va deveni la rândul său victima unei alte generații ce apela la aceleași strategii precum au făcut-o cândva mentorii lor. „Ieri am avut la Academie – notează filologul clujan – ceea ce era de așteptat. După scenele turbulente din anii trecuți și tendința tot mai pronunțată de dictator a lui Iorga, noi, cei care-l respectăm și-i suntem cu adevărat prieteni, dar nu înțelegem să-l aprobăm în toate capriciile și neconsecvențele sale, am hotărât să votăm, chiar contra voinței lui [...]. El s-a înfuriat, a venit în sala de ședințe și își scrisese demisia, explicându-ne la cei de față cum el a fost totdeauna terorizat, mai întâi de I. Bogdan, apoi de Onciul, acum de Pârvan”⁴².

Ar fi prematură și, oricum, prea vastă analiza efectelor acestui ultim mariaj al lui Iorga cu Ecaterina Bogdan, ale cărui consecințe s-au dovedit mai mult decât benefice în cariera istoricului. Cert este însă faptul că Iorga a optat pentru acele soluții care să-i pună în valoare talentul, capacitatea intelectuală și temperamentul. În pragul secolului XIX se constată acea mutație profundă în dinamica mariajelor din interiorul corpului profesoral universitar, în care capitalul intelectual stă la baza strategiilor și atuurilor reușitei profesionale. Iar cazul de mai sus nu este singular în epocă. Aceleași conduite le întâlnim la familia Densusenilor și a Giureștilor, pentru a da doar două exemple cu rezonanță în cultura română și o încărcătură genealogică bogată.

La eșecul primului mariaj al lui Iorga a contribuit, fără îndoială, faptul că acesta era un izolat într-un câmp în cadrul căruia nu s-a putut acomoda atât prin vârstă, cât și prin poziție socială, nivel intelectual și habitudini. Prin socrul său, Vasile Tasu – care nu-și făcuse prezența în spațiul cultural ieșean decât prin câteva recenzii –, Iorga contactase la vremea respectivă legături profitabile cu potentății unei generații ce nu-și mai găseau locul și funcționalitatea optimă în noul cadru de transformări sociale și culturale de la finele secolului XIX. Apoi, familia juristului era puțin numeroasă: în afara Mariei, lipsită de studii superioare și cu un spirit mult prea casnic și refractar noilor tipuri de conveniențe sociale în care Iorga se implica tot mai mult, familia Tasu mai avea un fiu, Vasile, nevăzător din naștere și care, după studii strălucite la Paris, a pus la noi bazele învățământului pentru orbi. Nici încercarea unor firave alianțe familiale (prin botezuri sau cununii) nu au dat rezultate. Singura legătură cu mediul universitar era Constantin Erbiceanu, înrudit cu Tasu și naș al fiicei lui Iorga din prima căsătorie, Florica, legătură ce putea trece ca ne semnificativă dacă luăm în seamă chiar și numai vârsta elenistului: 65 ani în 1900.

Apropierea lui Iorga de I. Bogdan a fost facilitată și de o situație familială aproape similară. Amândoi au crescut în lipsa tatălui, în medii ce aveau un sistem de valori și habitudini de clasă relativ identice; erau congeneri și formați în același mediu intelectual universitar (la Iași); opțiunile pentru viitoarele cariere, în ambele familii, se îndreaptă spre profesii didactice, insuficient plătite dar sigure, militare și medicale.

⁴² Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Ed. Minerva, 1978, p. 634.

Au fost acestea doar câteva considerații ce trebuie extinse asupra întregului corp universitar în vederea definirii unei tipologii complete a strategiilor matrimoniale, cu rezultate ce ar putea fi fundamentale pentru morfologia câmpului intelectual românesc.